

HORVÁTH MIKLÓS

MALÉTER PÁL

(*Osiris-Századvég, 1956-os Intézet, Budapest, 1995. 400 o.*)

Úgy vettem észre őszülő történelemtanárként, hogy minden magyar szabadságmozgalomnak megvolt a maga *legendája és kérdése*. Görgey ügyében közel 150 év kellett a kérdés végleges (?) helyzetételéhez. És azt is észrevettem részben fent említett, részben 56-ot kamaszfejjel átélt minőségemben, hogy 56-ra vonatkozóan érdekes módon mindkettő Maléter Pál személye körül alakult ki. Érthetőnek találtam, de féltém is tőle, hogy egy napon keserű és feloldhatatlan görccsé válik.

Ezt próbálja Horváth Miklós könyvével megelőzni.

Rövid, de nagyon jó historiográfiai bevezetéssel kezd művét, melynek mindössze 1/8-ad része szól az 1956. október 23. előtti életrészéről, ám ez nélkülözhetetlen az egész megértéséhez.

Maléter Pál családja is azok közé a magyarrá vált külföldi származásúak közé tartozik, akik nevük helyesírásának magyarossá tételével is jelezték kötődésüket választott hazájukhoz. Jogász édesapja a polgári radikális körökhöz vonzódott ugyan, Trianon sokkja azonban erősebb volt. Érthető, hogy Maléter spontán kialakult „fanatikus magyarságát” apja – saját szavai szerint – „nem sok eredménnyel” próbálta ellensúlyozni.

Apja iránti kegyeletből eredetileg orvosnak készült, de amint módja volt, a katonai pályát választotta. „A Hazáért mindhalálig!” – szölte az akkori tiszti eskü utolsó mondata, s Maléter Pál végül így zárta életét.

Addig azonban történt egy és más. Harcos pályafutásáról keveset lehetett írni: egy honvéd és egy partizán bevetés. Az első igazolja azt a már 1956-ban terjengett hírt, hogy Maléter Pál katonáit fedezve az utolsó töltenyt is kilöve, sebesülten került fogságba.

Partizánvá válásához három dolog járulhatott hozzá: a feltörő polgári radikális nevelés emlékei (erről a szerző nem tesz említést), az, hogy a két „legeuropéerebb” agitátort, Révai Józsefet és Vass Zoltánt küldték ki a táborba agitálni, s talán elsősorban: az ország német megszállása. Ez utóbbit erősíti Maléter azon kikötése is, hogy a németek ellen vessék be. A partizán bevetés részletes ismertetésének elolvasása után felmerülhet a kérdés: hogyan készíthette elő az ilyen téren a legkiválóbb szovjet partizán vezérkar az

akciót ennyire analfabéta módon?! Véletlenül ilyen nem szokott történni, s meggondolásra érdemes, hogy a magyar *tisztek* (pl. Szőnyi Márton) partizáncsoportjai gyakorlatilag bevetésük pillanatától kudarcra voltak kárhóztatva. Ezt egyszer hozzáértő kutatónak végig kellene gondolni, és lehetőség szerint ellenőrizni...

A „békeszolgálatról” (1945 tavasz – 1956 ősz) összesen húsz oldal szól. Erre az időre esik első házassága, gyerekei születése, magánéletének válásba torkolló válsága és második házassága. A szerző ezeket az intim szférába tartozó, ám nélkülözhetetlen eseményeket őszintén, de kellő tapintattal tárgyalja. A koncepció perекet megúsza, de nagy szerencséje volt, hogy a kémkedésre történő szervezési kísérletnek nem dőlt be. Ha máshogy cselekszik – még akkor is, ha csak hallgatólagosan utasítja el –, biztosan letartóztatják. Az már nem dönthető el, hogy provokáció volt-e, vagy valódi kísérlet, de az elhárítás mindenképpen tudhatott róla, hiszen éppen ez volt az az időszak, amikor a szovjet titkosszolgálat a legjobban be volt építve a nyugatiakba, és minden szervezési kísérletet jelentettek.

A debreceni évekkel kapcsolatban két megjegyzésem lenne. Az első: feltűnő, hogy a volt partizánokat szinte hermetikusan el kellett különíteni a demokratikus honvédség máshonnan érkezett katonáitól... A másik: hiányolom, hogy a szerző nem reagál Simonffy Andrásnak Maléter debreceni szerepével kapcsolatban megfogalmazott vádjára (Kompország katonái) – bár nyilvánvaló, hogy Maléter részéről csupán parancsteljesítésről volt szó.

Közel száz oldalon foglalkozik a szerző napról napra, szinte óráról órára a forradalom eseményeivel, és benne Maléter szerepével. Nagyon jól követhető az a folyamat, ahogyan egyes (feltehetően rá feltékeny) tisztek szándékosan téves, vagy félígaz információk mindkét irányba történő továbbításával Malétert egyre inkább légüres térbe juttatják, szinte kikényszerítve, hogy a forradalom oldalára kerüljön. Szemléletes annak a bemutatása is, hogy a szovjet-magyar ellenforradalmi vezetés mennyire tehetetlen és értetlen volt, mennyire képtelenek voltak a helyzet megértésére.

Közben pedig megindul a legenda születése. Nem Gosztonyi Péternek a Magyar Honvédben

megjelent cikkeivel. Megmaradt feljegyzés-töredékek szerint már október 27-én „A KILLIÁN” helytállásáról suttogtak a Körtéren. Egyszerűen nem tudtuk elképzelni, hogy ne egy tehetséges, magas rangú katona vezesse az ellenállást. Pedig ma már világos, a forradalom ereje éppen abban volt, hogy a legkülönbözőbb fegyveres csoportok egymástól függetlenül, valódi *partizán módra* tevékenykedtek, amőbaként folyva szinte körül az átgondolás nélkül bevetett ellenséges páncéljáműveket.

Ha lett volna egységes parancsnokság, akkor le lehetett volna verni a felkelést. Mivel azonban a szervezése csak megkezdődött november elején, az önálló fegyveres csoportok a vártnál jóval tovább kitartottak.

Érdeme a szerzőnek, hogy – éppen időnként személyeskedésbe átsapó hangvétele miatt – lehetőség szerint mellőzi a Pongrácz Gergely – Gosztonyi Péter polémiát. Nem tagadja létét, a Bevezetőben ki is tér rá, de nem akarja ilyen irányba elterelni az olvasó figyelmét. Helyette Maléter Pál belső változásait igyekszik követni.

A kötetnek közel a fele a fogságban eltöltött időt mutatja be. Az élet megírta *thriller* végigkövetni az állomásokat, ahogyan az önállóan tervezett „Maléter és társa” ügyből „Nagy Imre és társai” per lesz. Tiszteletre méltó történelmi

teljesítmény, ahogy Horváth Miklós, végigbogarászva valamennyi fellelhető iratot, követi a koncepció változásait.

Malétert közel két évnyi teljes izoláltság – és még ki tudja mik – után sikerült csak lelkileg megtörni. De azt már sohasem tudjuk meg, hogy mi adta szájába az utolsó szó jogán a következő mondatokat:

„A kémkedés és zendülés büntettét nem ismerem el. Nem követtem el, de a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés támogatását azt elkövettem, ha akaratlanul is. Szocialista bíróság előtt állok, szigorú ítéletüket kérem.”

Egyébként mondhatott volna bármi mást, az ítélet és sorsa ugyanaz lett volna.

Befejezésül az újratemetés és a rehabilitációs eljárás kérdéseivel foglalkozik a szerző, megállapítva, hogy a törvényességi óvás „a vádpontok és az ítélet alapvető hazugságait nem leplezte le”.

Horváth Miklós rendkívül alapos és precíz történelmi munkát végzett, magasra téve fel a mércét a magyar hadtörténelmi biográfiák jövődöbéli szerzői számára.

Nagy Domokos Imre

CSONKARÉTI KÁROLY

SZIGORÚAN TITKOS DANDÁR (1951–1956)

(Zrínyi Kiadó, Budapest, 1994. 282 o.)

A magyar történelemnek nemcsak „fehér foltjai”, hanem „fekete lyukai” is vannak, melyeket még nehezebb kitölteni. Ilyen az 1950-es évek első felének katonai munkaszolgálatosa. Ennek története olvasható a könyvben.

A munkaszolgálat szülőanyja a munkaerőhiány, amely normálisan működő társadalmakban csak rendkívüli körülmények között – pl. háborúban – jelentkezik, békében azonban csak a magukat (akár nemzeti, akár nemzetközi) szocialistának nevezőkben, amelyek általuk „tervszerűnek” nevezett gazdaságszervezetüket, teljesen irracionális módon, a normális államok hadigazdaságáról mintázták. Feltöltője pedig a félelem. A látszólag irracionális félelem azoktól, akik ugyan még nem tettek semmit, de *esetleg tehetnek ...*

A szovjet típusú rendszer „csak úgy szilárdulhatott meg, hogy a legkegyetlenebb szigorral igyekezett félresöpörni útjából a kommunista diktatúra lehetséges ellenfeleit; az önállóan gondolkodó, vagy gazdaságilag független embereket” – írja a Szerző bevezetőjében, majd később így fejezi be a gondolatort: „A munkaszolgálatos hétköznapi története nem derűs olvasmány. Nem is lehet az, mert a magyar középosztály ifjúságának, eljövendő vezetőinek kiszolgáltatottságát, tönkretételét eleve-níti föl ...”

A kötet felépítése érdekes, a szokásostól eltérő, de végigolvasva logikussá válik. Ugyanis az első részben közli a személyes visszaemlékezéseket, néhány eredeti fénykép és rajz kíséretét-